

Ettekanne geograafiaõpetajate sügispäevadel 2012:

- **Sissejuhatus:**

- Iga geograafia- ja ajalooõpetaja jõuab aeg-ajalt tõdemuseni oma loodetavasti armastatud ainet õpetades, et „miks küll õpilane seda või teist elementaarset asja ei oska” ja „mida küll minu kolleeg teistes ainetes on teinud või tegemata jätnud”!
- Praegu tegelevad õpetajad koolides uuele riiklikule õppekavale üleminekuga ja selleks aega pole, et pöörata tähelepanu teiste ainete tegemistele; igaüks rabeleb oma valdkonnas ja kuigi uus riiklik õppekava näeb ette säravaid loosungeid ainetevahelisest koostööst ning lõimumisest, pole selleks kõigeks lihtsalt aega (ega ka mina polnud kuni selle ettekande koostamiseni praktiliselt jõudnud teiste ainete õppekavasid sirvida ning võimalikest kokkupuutepunktidest on lihtsalt kolleegidega juttu tulnud ilma sisulise koostööni jõudmata).
- Minu tänase päeva ettekande eesmärgiks ongi teile tutvustada seda:
 - a) mida ja kuidas sotsiaalainetes ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajad teevad,
 - b) kuidas on sotsiaalvaldkonna ained geograafiaga seotud,
 - c) milliseid sarnaseid teemasid, mõisteid või probleeme me erinevates kooliastmetes käsitleme,
 - d) kuidas ainetevaheline integratsioon kajastub riiklikus õppekavas,
 - e) milliseid võimalikke koostöövõimalusi teil sotsiaalainete õpetajatega oleks.

- Uus riiklik õppekava näeb geograafia, ajaloo, ühiskonnaõpetuse tunde ette järgmiselt:

	I kooliaste	II kooliaste	III kooliaste	gümnaasium
geograafia	0	0	5	3 + 1 valik
ajalugu	0	3	6	6 + 2 valikut
ühiskonnaõpetus	0	1	2	2 + 1 valik

- Uus riiklik ainekava näeb **lõiminguna** teiste valdkonnapädevuste ja ainevaldkondadega ette **loodusteadusliku pädevuse** (mis on RAK-s lahti kirjutatud järgmiselt: geograafilise asendi ja looduskeskkonna mõju inimühiskonna arengule; inimese areng ja rahvastikuprotsessid; majanduse ressursid; ühiskonna jätkusuutlikkus; säästlik tarbimine; üleilmastumine; globaalprobleemid sh keskkonnaprobleemide märkamise ja mõistmine).
- Riiklikus õppekava **läbivates teemades** on välja toodud eraldi teemana „**Keskkond ja jätkusuutlik areng**” ning kust võib leida järgmiseid märgsõnu:
 - keskkonna kui terviku väärtustamine,
 - inimtegevuse mõju keskkonna arengule ja keskkonnaprobleemide lahendamisele,

- inimkonna kultuurilise, sotsiaalse, majandusliku, tehnoloogilise ja inimarengu erinevate tunnuste vastastikuse seotuse mõistmine,
 - inimtegevusega seotud riskid jne.
- Kui palju riikliku õppekava üldosas välja toodud eesmärgid ja ainekavades lahti kirjutatud teemad sotsiaalaineid andva õpetaja igapäevatoos realiseerimist leiavad, sõltub minu arust mitmest aspektist:
 - olemasolevast õppekirjandusest (või selle puudumisest, nagu viimasel ajal mitmes aines trendiks kipub olema); mis teemad ja kuidas õppekirjanduses käsitlemist leiavad;
 - muudest õppevahenditest (nt töövihikutest; kus kirjastused kipuvad ajaloo töövihikuid tegema selliselt, et trükkisid eraldi kontuurkaarte sisaldavaid vihikuid, mida paljud koolid rahapuudusel lihtsalt tellida ei suutnud);
 - konkreetsest aineõpetajast (milline on tema ettevalmistus ja huvialad; kas talle meeldib rohkem sõjaajalugu, kultuurilooga seotud temaatika; kui hästi ta ise tunneb nt poliitilist kaarti; kui lai on tema silmaring jne).
 - Järgnevalt ma teekingi kiire lühiülevaate kõigepealt sellest, mida põhikooli ja gümnaasiumi ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse tundides käsitletakse ning millised sotsiaalainete teemad jooksevad temaatiliselt kokku geograafia õpetajaid huvitavate teemadega. Seda olen ma püüdnud kirja panna ka teile kätte antud materjalidesse.
 - Põhikoolis õpitakse ajalugu alates 5.klassist kuni 9.klassini kronoloogilis-temaatiliselt, st et ajaloolisi probleeme käsitletakse kronoloogilist järjestust silmas pidades alates tänapäeva inimese tekkest kuni 20.sajandi lõpuni välja.

- **Ajaloo õpetamine algab II kooliastme 5.klassis – Ajaloo algõpetusega** ning sellele on ette nähtud 1 tund nädalas (35 tundi):
 - 5.klassis teevad õpilased esmakordselt tutvust erinevate ajalookaartidega (nt Eesti ajalugu puudutavate kaartidega muinasaja algusest ja lõpust, keskajast ja 20.sajandist).
 - Varasemate minevikusündmuste ja eluolu puudutavate teemade juures tuleb juttu ka looduslike olude mõjust inimeste igapäevaelule ja tegevusaladele.

- **6.klassis õpitakse „Muinasaega ja vanaaega“:**
 - Iga alateema ees on praegustes õpikutes olnud ka sissejuhatav osa varaste tsivilisatsioonide asendi ja looduslike olude kohta ning kas ja kuidas need on mõjutanud antud piirkonna arengut.
 - Võrreldes eelmise ainekavaga on 6.klassi kohustuslikust temaatikast välja jäänud varased Vana-India, Vana-Hiina ja Ameerika tsivilisatsioonid ning keskendutakse peamiselt Egiptusele, Mesopotaamiale, Vana-Kreekale ning Vana-Roomale.
 - Mina olen antud teemasid käsitledes pööranud suhteliselt palju tähelepanu kaardi tundmisele (nt homo sapiensi levik; jääaeg; põllumajanduse areng „viljaka poolkuu” piirkonnas; Eesti muinasajal sh rannajoone muutumine pärast jääaja lõppu; primaarsed tsivilisatsioonid jne);
 - Lisaks sellele käsitletud looduslike ja geograafiliste olude mõju riikluse arengule: nt Vana-Egiptuse puhul lisaks Niiluse rollile ka eraldatuse mõju Egiptuse ajaloole; Mesopotaamia puhul sellele, kuidas niisutuspõllundusest tuleneva põldude sooldumise tagajärjel liikus tsivilisatsiooni kese Eufraati ja Tigriise alamjooksult jõgede ülemjooksude suunas – Babülooniasse ja Assüüriasse; kuidas Vana-Kreeka liigendatus (mäed, poolsaared, lahed, saared) aitas kaasa linnriikide tekkele ja meresõidu arengule või kuidas Itaalia vähene liigendatus omakorda aitas kaasa suurriigi tekkele.

- **6.klassi ühiskonnaõpetuse** koha pealt ma väga palju sõna võtta ei oska (kuigi alates tuleva aasta sügisest tuleb mul sellega tegelema hakata). Vastavat õppekirjandust olen pisteliselt näinud:
 - Ühe kirjastuse juba ilmunud õpik vastab ainult osaliselt (u ¼ ulatuses) riiklikus ainekavas lahti kirjutatud teemadele;
 - Teise kirjastuse veel ilmunud õpiku tutvustus oli nii üldsõnaline, et ma ei oska seda kommenteerida.
 - Riikliku õppekava põhjal selgub, et peab tähelepanu pöörama riiklusele; poliitilisele kaardile Euroopas; Eesti, maakonna ja kohaliku omavalitsuse tasandile ning sisse tulevad ka majandusega seonduvad teemad.

- **7.klass – Keskaeg ja varauusaeg:**

- 7.klassis sekkute õnneks ka teie oma geograafiaalaste teadmistega ja hakkate parandama seda, mida sotsiaalinete õpetajad „on jõudnud ära rikkuda”.
- Lisaks tavapärasele kaartidele - nt barbarite riigid, Frangi riik, Euroopa riigid ja Eesti keskajal ja uusaja alguses, lisanduvad temaatilised kaardid – suur rahvasteränne, viikingite retked, araablase vallutused, risticõjad ja kaubanduse areng Vahemerel ning hansakaubandus Euroopa põhjaosas, suured maadevastused ja koloniaalvallutused jne.
- Geograafid omakorda tegelevad minu arusaama järgi 7.klassis peajasjalikult kaasaja poliitilise kaardiga ning ainespetsiifiliste üldgeograafiliste või temaatiliste kaartidega.
- Kui 6.klassis sai rääkida peajasjalikult orjanduslikust süsteemist, siis 7.klassis tulevad uute majandusteemadena sisse naturaalmajandus, erinevad põlluharimisviisid (nt aletamine ja söödiviljelus), linnade taasteke põllumajanduse ja kaubanduse arengu tulemusena, tsunftikorraldus, kaubanduse areng ja rahamajanduse kujunemine, tehnoloogia areng ja manufaktuuride kujunemine jm teemad.
- 7.klassis võib juba rääkida ka sellest, et mis ühel õpetajal pole õnnestunud kinnistada, siis tuleb kolleeg appi: Näiteks käsitledes maadevastuste teemat leiab sarnaseid märksõnu geograafia veestiku temaatikast – maailmameri ja selle osad; või erinevad rassid ja rahvad (nt hoovuste mõju maadevastuste retkede).

- **8.klass – Uusaeg:**

- 8.klassis saab ainetevahelisi kokkupunke leida taas koostööst kartograafia valdkonnas (erinevad Euroopa poliitilised kaardid ja suurriikide koloniaalpoliitika);
- Kuigi ilma ja kliima temaatikale õpikutes sisuliselt kusagil eraldi tähelepanu ei pöörata, siis mina olen tavaliselt Vene ja Rootsi ajalugu käsitledes lühidalt peatunud väikese jääaja temaatikal (nt näidanud Madalmaade maalikunstnike lumiseid maastikke uusaja algusest ja toonud näiteid, kuidas ilma külmenemise tulemusena olevad vastavalt kirjalikele allikatele olnud võimalik hobusega Tallinnast Stockholmi üle Läänemere ratsutada või kuidas Must meri olevat jäätunud).
- Ilm ja kliima tuleb õpilastega rääkides jutuks ka selles kontekstis, miks Lääne-Euroopas on kesk- ja uusajal sõditud valdavalt sügisest-kevadeni (nt kuidas shveitsi talupojad käisid talvel naaberaladel palgasõduriteks) ja Põhja- ning Ida-Euroopas valdavalt kevadest-sügiseni.

- Rahvastiku teemadest käsitletakse Eesti rahvastukuprotsesse; seoses Inglismaa ajaloo ja iirlaste väljarännu põhjuseid; sisserännet USA-sse jne.
 - Seoses majanduse arenguga käsitletakse näiteks seda, kuidas tööstusliku pöörde tulemusena toimus üleminekut agraarühiskonnalt industriaalühiskonnale; erinevaid energiaallikaid; USA põhja- ja lõunaosariikide tööstuse ja põllumajanduse erinevusi (nt istandused ja farmid, sellest tulenev erinev suhtumine orjandusse); erinevate ideoloogiate arusaamu majandusküsimustes; miks USA suutis Suurbritanniast 19.saj lõpuks majanduse arengus mööduda; kuidas Esimene maailmasõda mõjus sõdivate riikide majandusele ja majanduse kokkuvarisemine omakorda aitas kaasa Venemaa ja Saksamaa revolutsioonilistele sündmustele.
- **9.klassis on kolmel ainel – ajalool, ühiskonnaõpetusel ja geograafial põhikooli klassidest kõige rohkem kokkupuutepunkte:**
 - poliitiline kaart ja selle muutumine Esimese ja Teise maailmasõja ning kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise tulemusena;
 - majandusega seotud teemad kõikides ainetes päris suures ulatuses (nt Euroopa Liit ja sellega seotud teemad):
 - ajaloos käsitletakse majanduse erinevusi diktatuuririikides ja demokraatlikes riikides enne ja pärast Teist maailmasõda; suurt majanduskriisi ja selle põhjuseid ning tagajärgi; lühidalt ka erinevaid majandusõpetusi – keinsianismi ja monetarismi ning kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise majanduslikke põhjuseid.
 - Kuigi ühiskonnaõpetuses ja geograafias käsitletakse majanduse toimimist peamiselt kaasajal, saab ka nendes ainetes tõmmata paralleele või teha viiteid sündmustele minevikust (nt majanduse tsükliline areng).
 - Ühiskonnaõpetuses ja geograafias käsitletakse lisaks majandusele sarnaste teemadena veel rahvastiku temaatikat (nt sooline- ja vanuseline koosseis; demograafiline plahvatus ja rahvastiku vananemisega seotud probleemid; Eesti rahvuslik koosseis);
 - Geograafia, ajalugu ja ühiskonnaõpetus käsitlevad kõik globaalprobleemide temaatikat;
- NB! Pikemalt peatuks geograafia ja ühiskonnaõpetuse lõimumise teemadel gümnaasiumi kursuste juures!**

- **Gümnaasiumi geograafia, ajaloo ja ühiskonnaõpetuse kursuste juures paistab silma see, et:**
 - Ajaloo kursuste hulk on tunduvalt suurem, kui geograafial ja ühiskonnaõpetusel;
 - Samas on kohustuslike kursuste hulk ajaloos vähenenud võrreldes varasemaga seitsmelt kuuelt ning käsitlemata jäänud temaatikat saab õpetada valikkursuste raames (sõltuvalt koolis õppesuundadest, kooli juhtkonna arusaamadest või aineõpetajate soovidest);
 - Ajaloos on minu arvates peamiseks probleemiks see, et varasema seitsme ainekursuse temaatika on surutud sisuliselt viie **kronoloogilis- temaatilise** kursuse raamesse:
 - a) järjekorras kuuenda kursuse puhul („Lähiajalugu III – 20.sajandi arengu põhijooned”) jõutakse **temaatilise käsitluse**ni: ideoloogiad ja nende põhiseisukohad; teaduse ja tehnika areng; muutused eluolus; inimeste hoiakute ja väärtushinnangute muutumine sõja ja rahu küsimuses 20.sajandil; inimsusevastased kuriteod 20.sajandil.
 - b) Kõiki neid eespool mainitud teemasid tuleb tahes-tahtmata käsitleda ka varasemate kursuste raames ning samas on mitme kronoloogilis-temaatilise kursuse maht selgelt liiga mahukas ja Eesti ajalugu käsitlevad kursused mahu poolest oluliselt väiksemad (ning seal saab põhimõtteliselt riiklikus õppekavas lahti kirjutatud eesmärgid ka jõudu-mööda täita).

- **10.kl I kursus – „Üldajalugu I”:**
 - Siin tuleb 35 tunniga läbida maailmaajaloo perioodid alates antiigist kuni 19.sajandi lõpuni: panna õpilased arutlema, kasutama allikaid ja neid kriitiliselt hindama, käima õppekäikudel, „rikastama õpilaste maailmapilti läbi ainetevahelise integratsiooni ning lähedaste teemade käsitlemise erinevatest aspektidest lähtuvalt” ning siis tuleb kõigele lisaks veel gümnaasistide õpioskusi mingisuguste tundide raames hinnata;
 - Ajaliste piirangute tõttu tuleb tahes-tahtmata keskenduda poliitilisele ajaloole (nt Vana-Kreeka poliste ühiskonnakorraldus ja sellest tulenevad poliitilised süsteemid; Itaalia rahvastik ja Rooma ülemvõimu kehtestamine Apenniini poolsaarel);
 - Majanduslik ja sotsiaalne mõõde leiab rohkem käsitlemist keskaja ja uusaja temaatika juures (nt milles seisnes feodaalkorraldus, pärisorjus ja sunnismaisus, kogukondlik maakasutus, keskaegsed põlluharimisviisid, põllumajanduse arengu seosed tehnika arenguga; rahvaarvu kasv ja linnade taasteke; kaubavahetuse areng ning suurte maadeavastuste eeldused, põhjused ja tulemused);

- Loomulikult ei saa siingi mööda minna temaatilistest ja poliitilistest kaartidest (nt suured maadeavastused jne).
 - Kursuse lõpul tuleb käsitlemisele tööstusliku pöörde ja industriaalühiskonna kujunemise teema ning selle mõju poliitilisele süsteemile (ideoloogiate kujunemine 19.saj) ning ühiskonnale tervikuna.
- **10.klassi II kursus – Eesti ajalugu I (kuni 16.-17.sajandi vahetuseni):**
 - Eesti ajaloo kursused on võrreldes üld- või lähiajaloo kursustega märksa vähemmahukamad, mis võimaldab paljusid teemasid käsitleda märksa pikemalt ja põhjalikumalt, kasutada erinevat allikmaterjali või tuua siisse teemasid, mida valikkursuseid mittevalinud gümnaasiumi õpilased pole õppinud (nt antropogenees, jääaeg või tänapäeva inimese levik) või natuke teise nurga alt üle korrata üldajaloo I kursuses juba õpitud asju (nt ristsõjad, hansakaubandus);
 - Selles kursuses käsitletakse suhteliselt palju majanduse arenguga seotud teemasid (muinasajal anastavalt majanduselt e küttemiselt-kalastamiselt-koriluselt üleminek viljelusmajandusele; kaubanduse ja käsitöö areng muinasaja lõpul ja keskajal; talupoegade olukorras toimunud muutused jne);
 - Eraldi saab tegeleda ka rahvastiku temaatikaga (rahvaarv muinasajal; naaberrahvad või riigid ja suhted nendega jne);
 - Ja halduskorraldusega seotud teemasid (nt muinasmaakonnad, keskaegsed riigid ja nende kadumine Liivi sõja tulemusena, Eesti ala jaotatuna kolme kuningriigi vahel).
 - Kokkupuutepunkte geograafiaga või sarnaseid teemasid, nagu tabelitest vaadata võite, antud kursuste puhul praktiliselt pole.
 - **11.klassi III kursus – Eesti ajalugu II (kuni 19.sajandi lõpuni):**
 - Ka see kursus on õppekava nõutava temaatika mahu poolest täiesti normaalne;
 - Lisaks poliitilise kaardi muutustele (nt Rootsi ja Vene ülemvõimu kehtestamine Eestis) saab tegeleda haldusjaotuse temaatikaga (kubermangud, maakonnad, linnad);
 - Majandusteemadest tuleb juttu Eesti linnade arengusuundadest (nt rannikulinnade areng kaubanduse ja manufaktuuride rajamise tulemusena ning sisemaalinnade (nt Viljandi, Tartu) allakäik Hansa Liidu tegevuse lõpetamise ja sõdade tulemusena);
 - Eriti palju pööratakse tähelepanu põllumajanduse arengule ning muutustele talurahva majanduslikus ja õiguslikus olukorras 17.-20.sajandi alguseni;
 - Kursuse lõpul tuleb kordava teemana sisse ülemineku algus agraarühiskonnalt industriaalühiskonnale (nt raudteede ehitamise algus ja selle mõju Eesti ühiskonna erinevatele valdkondadele; tööstuse areng jm teemad).

- Kokkupuutepunkte geograafiaga võib päris palju leida rahvastiku ja asustuse alateemas (migratsioon – nt vene vanausulised; eestlaste väljarändamisliikumine 19.saj, asustuse areng ja linnastumise algus) ning majandusega seotud temaatikas!
- **11.klassi IV kursus – Lähiajalugu I – Eesti ja maailm 20.sajandi esimesel poolel:**
 - Nagu ka pealkirjast selgub, on antud kursusesse koondatud nii maailmaajaloo temaatika kui ka Eesti ajalugu, mis teeb antud kursuse teemade poolest väga mahukaks.
 - Seoses antud perioodiga peab käsitlema poliitilist kaarti Euroopas ja maailmas (sh ka suurriikide koloniaalpoliitikat) 20.sajandi esimesel poolel ja selle muutumist Esimese maailmasõja tulemusena;
 - Suhteliselt suur osakaal on maailmamajanduse arengul (suur majanduskriis 1930.aastate esimesel poolel) ning demokraatlike riikide ja diktatuuride majanduspoliitika erinevustel (nt riigi roll majanduses, käsu- ja plaanimajandus jne).
 - Seoses Teise maailmasõjaga peab leidma aega taas kaardile ja sõjasündmustele maailma erinevates piirkondades- Euroopas, Aasias ja Vaikse ookeani piirkonnas ning Aafrikas.
 - Kattuvaid teemasid geograafiaga leiab: nt toiduprobleemid seoses eeskätt sõdadega; ekstensiivne ja intensiivne põllumajandus Nõukogude Liidu näitel; energiaressursid ja Saksamaa sõjaline allakäik nende puudumise tulemusena.
- **12.klassi V kursus – Lähiajalugu II – Eesti ja maailm 20.sajandi teisel poolel:**
 - Ka V kursuse temaatika lõimumise seisukohalt on sarnane varasematele kursustele:
 - Üle ega ümber ei pääse poliitilise kaardi muutustest Teise maailmasõja järel; majanduspoliitika erinevustest lääneriikides ja kommunistlikus blokis; energiakriis ja selle seosed maailmamajanduse arengu ning poliitiliste sündmustega (nt Jom Kippuri sõda 1973 ja Araabiamaade naftapoliitika).
- **12.klassi VI kursus – Lähiajalugu III – 20.sajandi arengu põhijooned:**
 - Selle kursuse puhul saab kokkupuutepunkte leida eeskätt poliitiliste ideoloogiate majanduslike seisukohtade erinevusi käsitledes;
 - Muid kokkupuuteid lisaks traditsioonilistele kaartidele on raske leida.

NB! Hoopis teine asi on 12.klassis õpetatavate ühiskonnaõpetuse kahe esimese kursusega!

- **12.klassi ühiskonnaõpetuse I kursus:**
 - Siin leiab palju kokkupuutepunkte **geograafia kursusega – Rahvastik ja majandus:**
 - erinevad majandusmudelid (nt riikide liigitamine nende arengutaseme järgi) ja muutused majanduse struktuuris (ainult kvaternaarse sektori mõistet ei käi ühiskonnaõpetusest läbi);
 - Linnastumine;
 - Maailma rahvaarv ja selle muutumine ning demograafiline plahvatus;
 - Rahvastiku vananemine ja soolis-vanused koosseis;
 - Ideoloogiad ja nende majanduspoliitilised seisukohad;

- **12.klassi ühiskonnaõpetuse II kursus:**
 - Selle kursuse puhul on lõimumist **geograafia „Rahvastiku ja majanduse” kursusega** veelgi enam, näiteks:
 - Tootmist mõjutavad tegurid;
 - SKP ja RKP; rahvusvaheline kaubandus ja majanduse tsüklilisus;
 - Muud makromajanduslikud põhinäitajad: Inflatsioon; tarbijahinnaindeks ja indikatiivne ostukorv; välisvõlg;
 - Kas, miks ja kuidas sekkub riik majandusse;
 - Riigieelarve, maksud ja maksusüsteemid; tööturu ja tööhõivega seotud temaatika;
 - Inimarengu indeks jm teemad.

- Kui nüüd teha tagasisivaade antud kursustele, leiab kõige rohkem kokkupuutepunkte geograafia kursuse „Rahvastik ja majandus” ning Ühiskonnaõpetuse I ja II kursuse puhul ning ajaloo IV ja V kursusega, mis puudutab 20.sajandi ajalugu.
- Ühe võimaliku variandina tuleb kaalumise alla kursuste aja ja järjekorra muutmine (samal ajaloo kursuste järjekorda muuta ei saa)!
- Muutmisele aitab kaasa riigieksamite kadumine sellisel kujul; samas kompleksem tuleb kõigil sõltumata suunast teha ja sotsiaalainete hulgas on nii ajalugu, ühiskonnaõpetus kui inimgeograafia.
- Võimalikud variandid koostöökseks oleks:
 - a) tõsta ühiskonnaõpetus 11.klassi ja muuta geograafia kursuste järjekorda (11.klassi õpilased on saanud või saamas täisealiseks ning paljud neist võivad juba minna valima. Seega oleks neil juba siis vaja teada seda, kuidas ühiskond toimib jne).
 - b) tõsta geograafia Rahvastiku ja majanduse kursus 12.klassi;
 - c) teha aineõpetajate vahel koostööd mingite mingite kattuvate teemade raames (nt integreeritud kontrolltööd või rühmatööd);

- d) võimalikke lõimumise kohti on veel loovtööde osas põhikoolis ning uurimistööde puhul gümnaasiumis.